IVAN ERCEG

MATERIJALNI UVJETI ŽIVOTA I STANOVNIŠTVO LABINŠTINE (XIX STOLJEĆE)

1.

Na prijelazu iz XVIII u XIX stoljeće Istra biva uvučena u krupna evropska zbivanja, a ta su zbivanja prouzrokovala dugotrajne i dalekosežne posljedice. To je period, dakle, kad se na području Istre zbivaju korjenite društveno-ekonomske promjene: propada kasnofeudalni društveni organizam, izrastaju novi kapitalistički odnosi, kao i organizacija vezana uz te odnose, smjenjuju se nosioci vlasti na pojedinim njenim dijelovima, zamjenjuju se dotadašnje stare državne i pokrajinske granice novima, ukrštavaju se i sukobljuju različiti interesi itd. U sklopu tih zbivanja, koja su manje-više bila stalno ispunjena krupnim ili sitnim perturbacijama, neizvjesnostima i sl., živjelo je istarsko stanovništvo i gradilo uvjete svoga materijalnog života.

U istim je uvjetima živjelo i gradilo svoju egzistenciju i stanovništvo Labina, odnosno Labinštine (općine i kotara). O tim promjenama, međutim, mi smo nedovoljno obavješteni kako za čitavu Istru tako i za samu Labinštinu. Nakon što je Austrija po drugi put zauzela Istru 1813, i nakon što je formirala odgovarajuće upravno-teritorijalne organe (1814), nastojali su austrijski nadležni faktori zajedno s Dvorom dobiti pregled sveukupnih društveno-ekonomskih prilika i odnosa na njenom području. Na to su ih upućivale konkretne i urgentne porezno-finansijske i vojne potrebe koje su se sastojale u tome da se točno i što prije popišu porezni nosioci-placi i vojni obaveznici, zatim želja da se utvrdi, registrira i upozna cjelokupno stanje u Istri da bi se dalje mogao usmjeravati njezin razvitak i da bi se najsvrsishodnije izvelo njeno uklapanje u privredni okvir Habsburške Monarhije. U tu svrhu izvršeni su popisi i registrirani su tokom vremena različiti podaci koji su nam još

uvijek manje-više nedostupni. Na njima se, pored ostalog, gradila ekonomska politika Bečkog dvora za čitavu Istru, za pojedine regije (čak i mjesta) i za pojedine grane proizvodnje. U koncepcijama te politike, u intenzitetu i sredstvima njene realizacije bilo je ne samo korekcija i promjena, već i *nedosljednosti*. To nameće potrebu da se *učinci* ekonomske politike vežu uz mjesto i vrijeme. Težište je, dakako, bilo na agrarnoj politici, jer je zemljište kao i odnosi koji su nastajali povodom njegove obrade i iskorišćivanja, tvorilo bitan faktor u čitavoj gospodarskoj strukturi. Pritom je država *kalkulirala* s nizom različitih elemenata i odnosa.

2.

Pri razmatranju ekonomske osnovice pučanstva Labina, odnosno Labinštine, valja svakako poći od zemljišta, jer je zemlja bila temelj na kojem se zasnivala ne samo egzistencija puka, već su na njoj mogli nastati različiti ekonomski, socijalni i pravni odnosi. Prema tome interes prema zemlji kao osnovnom proizvodnom sredstvu bio je uvijek živ i aktualan. Odavno je zemljište tu tvorilo osnovni izvor u održavanju života proizvođača i njegove obitelji. Međutim, zemljišni fond nije bio konstantna veličina, njegova izdašnost nije bila posvuda i uvijek jednaka. On je varirao svojom količinom, kakvoćom i *koristonosnošću*. Stoga proizvođaču-seljaku u Labinštini nije bila važna samo količina zemljišta, već i njegova kakvoća i smještaj. To je, dakako, bilo uvjetovano sticajem niza *prirodnih i socijalno-ekonomskih* činilaca i okolnosti. Utvrditi, pratiti i valorizirati promjene u zemljišnom fondu za ono vrijeme nije nipošto jednostavna stvar, jer je (barem zasad) dostupno relativno malo podataka.

Ako se ima na umu tadašnji relativno nizak nivo proizvodnih snaga i još k tome niska razina svijesti neposrednih proizvođača, onda je posve razumljivo da je geografska sredina, konfiguracija tla, sa svim svojim osebujnostima, znatno utjecala na materijalne uvjete života pučanstva Labinštine i da je ono bilo u neku ruku vezano uz nju. Istina, naši su seljaci i tada savladavali i preobražavali prirodni ambijent, ali su mu se, možda, još u većoj mjeri prilagođavali. S obzirom na geografski smještaj, konfiguraciju tla, te ukrštavanje maritimne i kontinentalne klime bio je važan *prirodni* elemenat. On je uvjetovao, osim rijetkih izuzetaka, malo pitomih, obradivih i ovećih površina i oaza; njih je valjalo stvarati. Morale su se, dakle, ulagati velike količine rada da bi se tokom vremena *krčenjem* privele kulturi male obradive površine. Taj je proces tekao gotovo sve do naših dana, bilo da su seljaci fizičkom snagom održavali postojeći zemljišni fond, bilo da su ga uvećavali. Priroda im pritom nije bila suviše sklona. U najvećem dijelu Labinštine obradivo zemljište bilo je rasuto po bregovima, obroncima, dolinama i slično. Takvo zemljište bilo je izloženo vjetrovima, čestim bujicama kao i drugim nepogodama. Vjetrovi i bujice nanosile su štetu ne samo usjevima, već i samom zemljištu kao takvom. Seljak je bio stalno u brizi kako očuvati

kultivirane lijehe, parcele. One su bile tanke, pjeskovite ili kamenite, a po svojoj prirodnoj supstanci slabo plodne. Iz takvog zemljišta ni marljive ruke seljaka nisu mogle puno izvući.

Zemljišni fond se dijelio na oranice pod žitaricama i sl., zatim na vinograde i vrtove, te na livade, pašnjake i šume. To je tzv. *koristonosno* zemljište koje je podlijegalo većim ili manjim nametima.

Uzgajanje kultura na oranicama zasnivalo se još u prvoj polovici XIX stoljeća na tzv. *tropoljnom sistemu.* Uvođenjem novih biljaka, intenziviranjem obrade bivao je takav plodored sve više potiskivan. Očevidna su nastojanja i seljaka i države da boljim radom, agrotehničkim mjerama i sl. podigne obradu zemljišta u cjelini. Može se istaknuti da je takav napredak sporo tekao, ali je ipak tekao i to uglavnom zahvaljujući inicijativi, trudu i izdacima samih seljaka.

Na području Labinštine uzgajale su se sve vrste bijelih žitarica koje su se tada obično sijale, zatim kukuruz, krumpir i sočivice, različito povrće i voće. Posebno treba istaći da je kukuruzom i krumpirom ublažena latentna glad kod nižih slojeva pučanstva. Kukuruz i krumpir mijenjali su plodored i strukturu gospodarskih jedinica, zatim, pored vinove loze, s njima se širilo intenzivno uzgajanje poljoprivrednih kultura. S obzirom na prinose obradivo se zemljište pod žitaricama razvrstavalo u tri vrste:

Na dobrom zemljištu prinos je bio 4 puta veći od posijanog sjemena, na osrednjem zamljištu prinos je bio 2 1/2 puta veći, dok je na lošem zemljištu prinos bio jednak posijanom sjemenu (!). Iako možda ove podatke valja uzeti s izvjesnom rezervom, ipak je prinos bio *niži* negoli u Banskoj Hrvatskoj u drugoj polovici XVIII stoljeća. Prinos pak od vinograda kretao se ovako: 1 ral (juger) vinograda dobrog zemljišta odbacivao je 20 vedara (Eimer) vina, s osrednjeg 15, a s lošeg zemljišta 10 vedara vina. Sigurno je da su prinosi ovisili od niza pozitivnih i negativnih činilaca, pa ipak su oni za prve decenije XIX stoljeća bili niski. Za kasnije decenije, naime za godinu 1855, kvantitativni podaci pružaju prilično pouzdanu sliku o zemljišnom fondu. 11 763 stanovnika, koliko je tada Labinski okrug brojio, raspolagalo je s 52 062 rali koristonosnog zemljišta koje je bilo razbijeno u preko 40 000 katastarskih parcela. Od te zemlje plaćali su stanovnici Labinštine državi 12 766 forinti poreza. Ako se ta svota omjeri s tadašnjim cijenama, onda je ta svota približno bila adekvatna 2127 vagana pšenice ili 19 149 nadnica. Mjereno prvom ili drugom mjerom, to nije bila mala vrijednost. Moralo se, dakle, najprije proizvesti i unovčiti 2127 vagana pšenice i to se onda bez ikakvog realnog ekvivalenta predavalo državi u ime poreza.

3.

Drugi važan izvor iz kojega je pučanstvo crpilo materijalna dobra bilo je stočarstvo. Njegova je struktura manje-više bila vezana uz sve-

ukupne gospodarske prilike. U Labinštini je stočarstvo stoljećima igralo krupnu ulogu u životu pučanstva. Konfiguracija tla i klima bili su relativno povoljni za uzgajanje stoke, napose sitne. Tu kao i drugdje uzgajala se stoka pretežno na ekstenzivnoj osnovi. Međutim, valja istaći da je u drugoj polovici XIX stoljeća učinjen jak zaokret od ekstenzivnog k intenzivnom uzgajanju i to prvenstveno krupne stoke, ne samo u vrijeme zime, već i u vrijeme ljeta. Obično je to bila radna stoka i stoka namijenjena za prodaju. Inače se sitna i krupna stoka napasala na livadama i pašnjacima. Sitna stoka je još pasla po blagim i niskim brdima koja nisu bila suviše pokrivena gustom i velikom šumom. Ne razabire se jasno da li je tu postojala proljetna »izjavka« i jesenska »izjavka«. Čini se ipak da je stoka za vrijeme ljeta gonjena na ispasišta daleko preko granica labinske regije. Prostranstvo i kakvoća pašnjaka tvorili su krupan preduvjet za razvoj i održanje stočarstva. Pritom je, nadalje, bilo važno *iskustvo* koje je od oca prelazilo na sina.

Od stoke se dobivao jedan dio svakodnevne hrane (mlijeko, sir, maslo i meso). Zatim su se od nje dobivale sirovine (vuna, koža i drugo) za kućnu preradu i za izradu odjeće i obuće. Stoka je bila prikladan i kurentan komercijalni objekt. Ona je roba koja se sama prenosi na tržište i za nju se dobiva svaka druga roba i novac. Seljaci su sticali novac prodajom stoke, a zatim zarađivali novac stokom kao radnom stokom. Oni su tako rano otvarali svoja gospodarstva robno-novčanim odnosima, te su se povezivali pomoću stoke s lokalnim i regionalnim tržištem. Ako se sve to ima u vidu, onda je razumljiva pažnja koju su seljaci poklanjali uzgajanju i unapređivanju stočarstva. Ali ne samo oni. I sama država u cilju ostvarivanja svojih širih probitaka poduzimala je različite mjere za poboljšanje vrsta i uvećanje broja stoke. U toku nekoliko decenija koji se ovdje razmatraju bilježilo je stočarstvo na svom razvojnom putu oscilativnu crtu, a to u stvari znači da je taj razvoj bio stalno praćen pozitivnim i negativnim činiocima i okolnostima. Od negativnih činilaca valja spomenuti stočne bolesti, zatim ratove koji su redovno sa sobom donosili veća opterećenja za čitavu privredu, a posebno za stočarstvo, i, napokon, u gladnim godinama koje, čini se, nisu bile rijetke, umanjivao se stočni fond jer su seljaci bili prinuđeni da u manjoj ili većoj mjeri kolju stoku za svoju ishranu itd. Seljaci su se gotovo stalno nalazili u stjecištu tih zala, neprestano se s njima sudarali. U uzgajanju i očuvanju stoke pokazivao je seljak izuzetnu izdržljivost i snalažljivost. Broj pozitivnih činilaca, koji su tvorili osnovu i davali impulse za održavanje i razvitak stočarstva, nije bio neznatan. Prirodni ambijent sa svim svojim povoljnim, pa i nepovoljnim, komponentama u *suštini* nije bio nepovoljan za uzgajanje i razvitak stočarstva. Seljaci su, kao što je već istaknuto, bili iz svakodnevnih *životnih interesa upućeni na držanje i umnožavanje stoke*, a k tome valja još dodati *aktivan* odnos države prema podizanju stočarstva koji je, naravno, ulazio u širi okvir njene ekonomske politike, a to je pomoglo razvitku stočarstva i postepenom mijenjanju njegova broja i kakvoće pri čemu je država, dakako, bila nošena slijedećim konkretnim i dugoročnim interesima: jačanjem seljačkog

gospodarstva, razvijanjem osnove za opskrbu vojske, uvećavanjem komercijalnog objekta (trgovine), razvijanjem sirovinske osnove za potrebe manufaktura i industrije uopće, te uvećavanjem proizvoda životinjskog svijeta zbog opskrbe gradova.

Nije stoga, nimalo čudno da se već rano nailazi na evidenciju stoke i ne samo stoke, već i tzv. svih prikladnih »*pasišta*« (livada, pašnjaka, šumskih areala i sl.). Tako je, npr., u jednom dokumentu iz druge polovice XIX stoljeća utvrđena ova površina za ispašu stoke:

Mjesto	Rali*
Labin	1141
Brgod	3215
Cer	2111
Cerovica	3453
Krpenica	3141
Kunj	2408
Dubrova	1496
Ripenda	3570
Vetva	1974
Vlahovo	2768
Sv. Nedjelja (Nedešćina)	1340
Ukupno:	26617

* Uzeta zaokružena brojka bez hvati.

Tako se otprilike decenijima kretala *površina* koja je tvorila osnovu na kojoj se uzgajala sitna i krupna stoka. Naravno da ta površina nije posvuda i uvijek pružala podjednake mogućnosti za ishranu i održavanje stoke. To je, uostalom, ovisilo od niza različitih uvjeta. Inače je ta površina pripadala općinama i privatnim zemljoposjednicima. Te dvije kategorije vlasništva uvjetovale su sigurno određeni režim iskorišćivanja tih površina. Po svoj prilici to je bivalo regulirano prvenstveno običajem, ali i pravnim propisima.

Da bi se, napokon, dobila slika o količini i strukturi *stočnog fonda* koja se, dakako, s vremenom mijenjala, korisno će biti navesti podatke o njemu:

Općine	Konji, magarci i mazge	Goveda	Ovce i koze	Svinje	Pića
	Broj				Centi
Labin — Cer	45	426	2252	176	3184
Krmenica	7	228	1575	76	1652
Cerovica	32	275	1780	115	1740
Vlahovo — Brgod	15	340	1800	200	1800
Sv. Nedjelja — Ripenda — Dubrova	32	600	6050	500	167000
Vetva — Kunj	22	250	750	160	50500
Plomin	44	230	1080	110	158
Kršan	22	315	1216	120	5500
Čepić	33	128	250	74	57000
Kozljak — Mala Kraska		47	550	40	48700
Brdo	11	175	233	89	1586
Nova Vas — Jesanovik	6	15	300	10	1300
Šumber	18	223	624	95	3486
Ukupno	287	3252	18460	1765	315048

Navedeni podaci pružaju pouzdanu sliku o stočnom fondu, kako za čitavu Labinštinu, tako i za pojedina mjesta. Podaci su prikupljeni i registrirani 1855. i oni se odnose na *nešto šire područje* (Distretto di Albona), negoli podaci o površini pasišta. Iz podataka se, nadalje, razabire da je seljak polagao težište pri uzgajanju stoke na *ovce i goveda.* Obje vrste stoke najbolje su se uklapale u njegove gospodarske mogućnosti, bilo da ih je promatrao s gledišta uzgajanja bilo s gledišta *koristi.* Pada u oči relativno mali broj jahaće i tovarne marve (konja, magaraca i mazgi), a to je zbog toga što je seljak za *zapregu* (plug i kola) upotrebljavao goveda (prvenstveno volove), a ne konje. Svinje su, naprotiv, uzgajane posvuda i to u priličnom broju. Registracija piće (krme) uz stoku svjedoči o smišljenom uzgajanju stoke koju seljak više ne prepušta slučajnosti i nepogodama, već nastoji za nju osigurati hranu za svako doba godine.

4.

Premda je još i poslije prve polovice XIX stoljeća golema većina pučanstva Labinštine živjela od *ratarstva i stočarstva*, ipak je bilo i onih koji su se stalno ili povremeno bavili kućnom radinošću, poluobrtom, obrtom; izvjestan je broj stanovnika radio povremeno ili stalno na nadnicu, neki su pak vršili različite državne službe (kao činovnici, namještenici i sl.) i, napokon, bilo je i onih koji su tjerali veću ili manju trgovinu. Jedni su u tim poslovima i službama nalazili *nuzzarade*, a drugi *glavne* zarade. Dakako bio je to ipak mali broj i vrlo *tanak* sloj u odnosu na sve ostalo stanovništvo.

a) U tadašnjoj gospodarskoj strukturi, koja je nosila oznake mješovitog gospodarenja, zauzimala je kućna radinost važno mjesto. Isto tako život i rad u samom gradiću Labinu (pa i njegovoj okolici) pružao je osnovu za tjeranje obrta i vršenje različitih službi. U to vrijeme izrastaju radnici koji više ne prodavaju svoj rad (odnosnu radnu snagu) samo u svojoj sredini, već oni počinju povremeno ili stalno odlaziti u veće gradske aglomeracije na rad. Oni su donosili novac, nove navike i nove potrebe u selo i tako lagano potkopavali stare, učmale nazore o gospodarstvu i životu uopće. Za selo je to bilo svakako nešto novo i neočekivano, da se dobije novac, a da se ništa ne mora prodati (!).

Nema nikakve sumnje da je otvaranje rudnika i vađenje ugljena i sl. na području Labina (Sv. Barbara, Sv. Ivan, Krapan) bilo od krupnog gospodarsko-društvenog značenja (1814). Istina, rudnik je nastao u gotovo feudalnim društveno-ekonomskim odnosima, počeo raditi s niskom tehnikom, sirovom radnom snagom, slabom produktivnošću itd., ali je isto tako istina da je on ubrzo bacio u sjenu dotadašnje kamenolome, građevinarstvo, sitni obrt i sl. Rudnik je značio za ono vrijeme krupnu koncentraciju kapitala, radne snage i same radinosti. Učinci toga nisu mogli izostati. On se razvio u krupno *poduzeće*, čija je atrakciona snaga sve više privlačila žiteljstvo. Šezdesetih godina XIX stoljeća rudnik je zapošljavao što stalnih, a što povremenih 150—250 radnika, a proizvodnja ugljena bila 210.000—220.000 centi godišnje, čija se pak vrijednost kretala između 67.600 i 70.000 forinti (uzete su zaokružene brojke). Mjereno ondašnjom mjerom bio je to u svakom slučaju znatan broj radnika, znatna proizvodnja i znatna vrijednost. U kasnijim decenijima uvelike je porastao broj radnika, a *uvećala* se proizvodnja i njena vrijednost, iako je rudnik povremeno upadao u male krize.

Kasnije su se razvijale i druge *neagrarne* radinosti, tako da su u slijedećim granama registrirani poduzetnici i radnici: građevinarstvo, prerada i obrada drveta, prehrana, tekstil, kožarstvo i drugo. U to vrijeme bile su u tim granama još uvijek *male radnje*, napose ako su se nalazile u Labinštini, pa ipak su one pružale izvjesnom broju stanovnika kakva-takva materijalna sredstva. Te djelatnosti učinile su, bilo direktno bilo indirektno, našeg seljaka pokretljivijim i manje konzervativnim. One su mu na neki način otvarale perspektivu, ulijevale nadu i pouzdanje da se kruh može steći i izvan malog i neplodnog komada zemlje.

b) U pogledu *trgovine* Labinština je dijelila sudbinu ostale Istre. 1. Na niskoj autarhičnoj proizvodnji nije se mogla razvijati neka značajnija trgovina. 2. Rijetke i k tome još slabe ceste bile su krupna smetnja za prijenos i prijevoz robe iz jednog mjesta u drugo. 3. Fiskalni carinski sistem onemogućavao je kretanje robe i svojom fiskalnom stopom znatno umanjivao njenu konkurentsku snagu sve do druge polovice XIX stoljeća. 4. Glavni prometno-trgovački centri nalazili su se na periferiji istarskog poluotoka, a ne u njegovoj sredini. Rijeka i Trst bili su na periferiji, a Ljubljana i Venecija daleko preko te periferije, u »inozemstvu«. Trgovina s tim centrima (kao i s drugim gradovima) bila je, doduše, vrlo *korisna* pa ipak *trgovačke veze* koje su iz toga nastajale nisu imale dubljega gospodarskog učinka. *Uza sve to* nitko ne bi mogao tvrditi da pučanstvo Labinštine nije vodilo kakvu-takvu trgovinu. Trgovina je već odavno postala sastavni dio gospodarskog života, bez obzira na to što se nije moglo puno ponuditi, a ni puno kupiti. Može se ta i takva trgovina nazvati »*trgovinom iz nevolje*«, pa ipak ostaje činjenica da se *trgovalo*. Ma koliko da je seljački svijet podmirivao svoje *male* potrebe svojim vlastitim proizvodima i radom, ipak je i on *trebao* novac, bilo da isplati različite obaveze, bilo da kupi neke prijeko potrebne artikle. Već je istaknuto da je Labinsko okružje moralo samo s naslova poreza (zemljarine) dati državi 12.766 forinti, ali to nije bilo sve, valjalo je, naime, tu i tamo isplaćivati zemljišnu rentu zemljovlasnicima, crkvi desetinu (kasnije lukno) itd. Da bi to podmirio seljak je morao nešto *unovčiti*, bilo ratarske, bilo stočne proizvode, bilo svoju golu radnu snagu. Naravno, da je tu teško govoriti o nekom »višku« proizvodnje, zapravo bolje je govoriti o »višku« zbog niske potrošnje ili o »višku« iz nevolje. Međutim, stanovništvo Labinštine, napose Labina, nije bilo homogeno u XIX stoljeću s obzirom na njegove *imovne*, pa prema tome i *kupovne* mogućnosti; te mogućnosti bile su različite. Naime, bilo je stanovnika koji su bili upućeni da gotovo sve kupe za svoje uzdržavanje (npr. činovnici, nastavnici, liječnici, visoko kvalificirani radnici i drugi). Za obavljanje ovog ili onog *posla*, za vršenje ove ili one *službe* oni su dobivali novac koji je bio podloga njihove egzistencije i s tim su novcem, dakako, *kupovali* i stvarali osnovu za trgovinu. Bilo je još i drugih koji su imali novca, bili su to krupni zemljovlasnici, te crkva i crkveni ljudi. Prema tome, sveukupni *životni uvjeti* stanovništva Labinštine bili su takvi da su oni *upućivali* pučanstvo da vodi veću ili manju, ovu ili onu *trgovinu*. Iako su zasada dostupni samo nepotpuni podaci, ipak se iz njih nazire i razabire izvjesna trgovinska aktivnost. Predmeti trgovanja bili su oni artikli koje su pružali seosko ratarstvo i stočarstvo,

zatim vinogradarstvo i šumarstvo. Pritom su stoka i vino zauzimali prvo mjesto; seljak je iz njih izbijao najviše novca. Iz Labina se trgovina kretala na crti Labin—Trst, Labin—Rijeka, a zatim se pokatkad trgovalo s istarskim gradovima i s gradovima Hrvatskog primorja, odnosno otocima Kvarnera. Tako se u jednom dokumentu (1857/58) kaže da Labinski okrug snabdijeva radnim volovima otoke Kvarnera, za klanje, pak, Cres, Pazin, Vodnjan itd., a teladima također Trst. Posebnu su ulogu odigrali sajmovi u Istri u unapređivanju razmjene dobara, u saznavanju i razmjeni iskustava te u cirkulaciji novca. Labin je u pogledu toga bio u prilično povoljnom položaju. Već odavno su se u Labinu održavali *krupni* godišnji sajmovi i to 4 sajma svake prve nedjelje (?) početkom proljeća, ljeta, jeseni i zime, a zatim 29. juna i 7. oktobra, dakle, svega 6 godišnjih sajmova. Tom zgodom se roba slijevala u Labin s kopna i s mora, dolazili su ljudi iz čitave Istre, dijela Kranjske, s otoka, pa i s onu stranu Rječine. Bio je to za Labin *krupan poslovni događaj:* stanovnici Labinštine mogli su tu i tom prilikom pod relativno povoljnim uvjetima prodavati i kupovati, a inače su sajmovi pružali mogućnosti da s ovog ili onog naslova dođe do novca itd. Bilo je, nadalje, više poticaja za razvitak trgovine; u toku vremena registrirana su 33 trgovca i 33 trgovinska radnika, zatim 56 osoba u transportu. Ma koliko da se iz ovih brojki krila skromna trgovačka djelatnost, ipak one svjedoče o stalnoj i oformljenoj *trgovačkoj poslovnosti* koja je bila nošena tendencijama rasta.

5.

Uza sve teškoće kroz koje je prošlo stanovništvo Istre na prijelazu XVIII u XIX stoljeće, ono počinje u prvoj polovici XIX stoljeća bilježiti *rast.* Za ono vrijeme i u našim prilikama značio je *porast* pučanstva očevidan napredak, jer je stanovništvo tvorilo krupan preduvjet za veća pregnuća i za sve veće pothvate; u neku ruku to je bio dokaz da se uvjeti života poboljšavaju. Tako Istra biva otad nošena tendencijama koje su već pred osam decenija bile *evidentne* u drugim zemljama Habsburške Monarhije. Trebalo je, naime, samo 10 godina pa da stanovništvo u tzv. »Küstenlandu« poraste od 415.598 godine 1827. na 461.118 godine 1837. ili za 45.520 stanovnika više.

Porast stanovništva u Labinu, odnosno u Labinštini, bio je prožet i nošen istim tendencijama kao i porast u drugim mjestima u Istri. Povećanje stanovništva kretalo se u Labinštini na uzlaznoj crti, ali zbog nepotpunosti i neujednačenosti podataka ne može se egzaktno pratiti intenzitet rasta, a niti se mogu izvoditi izvjesne komparacije. Pa ipak, evo podataka o stanovništvu Labinštine, iz kojih se razabire prilično pouzdana slika o njemu:

Mjesto	1818		1855	Poslije 1860 (?)	
	kuće	osobe	osobe	kuće	osobe
Labin	261	1208		219	1380
Brgod	31	132		68	447
Ragozana	15	82			
Vlahovo	25	64		96	528
Kobaić	4	17			
Diminići	16	85			
Viskovići	13	62			
Polje	26	120			
Krmenica s »Portolongo«	45	141		65	407 bez »Portolonga«
Montanja	31	100			
Cerovica s Brovinjem	16	110		89	576 bez Brevinja
Drenje	24	101			
Raune	9	37			
Skitača	21	71			
Skvaranska	5	29			
Plomin	117	386			
Eršići (?)	33	142			
Vozilić	31	189			
Zagorje	28	151			
Sv. Nedjelja (Nedešćina)	73	305		96	599
Dubrava	62	240		56	367
Ripenda	85	361		93	614
Vetva	82	309		121	659
Cer	61	269		77	508
Kunj	56	253		82	481
Ukupno:	1170	4964			
Labinski okrug			11763		
Šumber				104	682
»Suburbio« (Podlabin)				100	704
Ukupno:				1266	7952

Kod ovih podataka pada u oči, istina, njihova izvjesna neprikladnost za uspoređivanje, ali istodobno iz njih se razabire da je stanovništvo bilježilo porast. On je bio dvojak: natalitet i imigracija. Imigracija

bila je donekle važna za gradić Labin, ali za sela ona nije predstavljala skoro nikakvu važnost.

Naravno, sam *porast* stanovništva izazivao je određene socijalno-ekonomske *učinke* koji su se sad jače, a sad slabije, reflektirali u sveukupnom životu pučanstva.

Eto, to su bili, otprilike, okviri, materijalni uvjeti života *puka* Labinštine u kojima je on živio i kroz koje je prolazio u XIX stoljeću, a koje smo ovdje dotakli, ali ne u cjelosti i osvjetlili.